

ЛАЗЬКІВСЬКІ ГОНЧАРІ

Одним із самобутніх гончарних осередків на території колишнього Зіньківського повіту Полтавської губернії було село Лазьки.

Час заснування села точно не відомий. На картах французького інженера Боплана воно ще не відмічене. Отже, можна припускати, що село виникло в другій половині XVII століття, як і деякі інші навколишні села.

Звідки ж походить назва Лазьки? Як стверджує в Полтавських єпархіальних відомостях за 1872 рік тодішній лазьківський священик Петро Курдиновський, походження назви села має, за свідченнями старожиливі, дві версії: “Це село отримало назву свою Лазьки, за розповідями одних, від важкого, навіть і тепер, в’їзду в село, особливо зі східної та південно-східної сторони, де оточує село велика гора; так що, ймовірно, першим жителям лазьківським доводилося важкувато “лазити” по горі, щоб пробратися в село до своїх будівель або ж із села в поле.

Інші ж, переважно місцеві старожили, на основі переказу, стверджують, що на початку XVII століття, у часи польського свавілля, якийсь Лазько, виходець із-за Дніпра, знаменитий завзятістю й відвагою, з ватагою подібних до себе молодців та сміливців, жив у місцях, зайнятих нині Лазьками, здійснюючи грабунки і розбої в навколишніх місцях, і тому, від імені Лазька, і місцевість отримала назву Лазьки”¹.

Нічого точно не відомо про кількість населення в Лазьках на початковому етапі існування поселення. Так, у “Генеральному слідстві про маєтності Гадяцького полку 1729 – 1730 рр.” загальна кількість населення не зазначена. Відомо лише, що, згідно з ревізією 1726 року, в Лазьках було 4 двори посполитих², а згідно з ревізією 1730 року – 8 дворів посполитих, які належали “до замку гадяцького гетьману на булаву”³.

Про кількісні зміни населення в Лазьках від кінця XVIII століття до 1870-х років можна гадати з наведених нижче даних. Так, у 1798 році, тут проживали 791 особа, із них чоловіків – 391, жінок – 400. Через десять років, у 1808 році, населення трошки зменшилося і становило 787 осіб: 385 чоловіків і 402 жінки. За наступні двадцять років населення зменшилося значно відчутніше. У 1828 році зафіксовано 686 жителів. Протягом 1828 – 1843 років кількість жителів зросла до 990 осіб. Протягом 1843 – 1862 років – знову зменшилася до 624 чоловік⁴.

За становою належністю жителі Лазьків на початку 1870-х років поділялися так, як відображено в таблиці⁵.

	Чоловіків	жінок	разом
Духовних	7	7	14
Військових	40	29	69
Дворян	1	1	2
Міщан	2	7	9
Тимчасовозобов’язаних селян	22	27	49
Козаків і казенних селян	291	281	572

За козацьких часів Лазьки належали до другої Опішненської сотні Гадяцького полку. У більш пізній період – до Більської волості Зіньківського повіту.

За час існування села у Лазьках було три церкви, які по чергово змінювали одна одну. Кам’яна Троїцька церква була збудована і освячена в 1821 році. Проіснувала вона до радянських часів, коли була зруйнована. Цій церкві передували дві дерев’яні. Одна була збудована на початку 1720-х років і проіснувала до початку 1820-х. Перша ж церква була збудована ще в XVII столітті. Точно дата її будівництва невідома. Наявність церкви в Лазьках у XVII століття свідчить про те, що вже тоді це був не хутір, а село.

Чим же займалися жителі Лазьків? Щоб отримати відповідь на це запитання, звернемося знову до розповіді священика Петра Курдиновського. “Жителі села небагаті землевласники, а тому перше заняття їх, головним чином, землеробство й хліборобство. Незважаючи, між іншим, на виняткове заняття жителів хліборобством, є між ними достатньо і ремісників, а саме: ткачі, бондарі, ковалі, чоботарі, кравці і навіть

гончарі – “все своє; – у чуже село не підемо кланятися”. Правда увесь цей ремісничий люд вишукано не зробить вашого замовлення, – але не будьте тільки дуже вимогливі – пройде; знайте, що “на безриб’ї і рак – риба”, що, інакше кажучи, “на селі пройде і так”⁶.

Як бачимо, заодно з іншими ремеслами, на початку 1870-х років у Лазьках розвивалося й гончарство. Маючи запаси такої якісної глини, якою була лазьківська, гончарство просто не могло тут не виникнути. Гадаю, гончарі в Лазьках з’явилися не пізніше другої половини XVII століття. Адже ж, як свідчить історія, у ці роки тут уже існувала церква, отже, село вже було чималеньке за чисельністю населення. Зростала потреба жителів у різних ремісничих виробках, у тому числі і потреба в гончарному посуді. А це стимулювало розвиток гончарства у Лазьках.

Грунтовним дослідженням гончарного промислу в с. Лазьки займався в 1893 році Іван Зарецький. На той час тут нараховувалося 12 гончарів⁷.

За гончарською спеціалізацією вони розподілялися так: горщечників – 3, мисочників – 3, посудників – 6⁸. Горщечники виготовляли неполив’яний, а посудники полив’яний посуд. З дванадцяти чоловік Івану Зарецькому вдалося зібрати дані про вісьмох гончарів, за винятком чотирьох посудників. За соціальним станом усі вони були козаками. Кожний з гончарів мав свою власну хату. За кількістю землі, що належала гончарським господарствам, вони розподілялися таким чином: із трьох горщечників – два мали лише присадибну ділянку, а один мав орної землі одну – дві десятини. Серед мисочників два мали лише садибу, а один володів ділянкою орної землі від трьох до шести десятин. Серед посудників один мав лише садибу, а другий володів орною землею на площі від 3-х до 6-ти десятин. Два мисочники, які не мали у володінні орної землі, орендували її на стороні загальною площею чотири десятини⁹.

Глину лазьківські гончарі видобували на місці. Вона була жовто-сірого і сіро-попелястого кольорів. Після випалювання ставала майже білою з мутним відтінком і надзвичайно дзвінкою¹⁰. Лазьківська глина як вогнетривка, так і легкоплавка, була однією з найкращих у Зіньківському повіті. А тому тутешні глини використовувалися не лише місцевими гончарями. За нею також приїжджали гончарі з Більська, Котельви, Глинського, Малих Будищ, Опішного. Місцеві гончарі добували собі глину в особистих, громадських і приватних глинищах.

Добуваючи глину у приватному глинищі, гончар іноді віддавав половину видобутої глини господарю глинища.

Окрім гончарів, добуванням глини в Лазьках займалися місцеві жителі, для яких ця нелегка робота була одним із засобів до існування. Ось як описував це в 1871 році місцевий священик Петро Курдиновський: “Є також у селі і промисловий люд, але промисел той їх дуже і дуже важкий. Кажучи це, я маю на увазі добувачів або копачів гончарної глини, яка знаходиться в Лазьках, по Харченківській горі, від 3-х до 6-ти сажнів у землі. Тому для копання цієї глини, ще з осені або зразу ж після збору хліба, складаються товариства, чоловік по чотири або шість, і потім, на певних умовах, приступають до діла, тобто до копання гончарної глини. Але так як глина ця знаходиться в землі на глибині від 3-х і до 6-ти сажнів, то спочатку копають у ній дуже широку яму, потім, коли докопалися до глини, копають ще в глибину цієї глини сажень або і більше, а потім ідуть печерами в різні сторони, сажнів від 7-ми до 12-ти. Уся ця нелегка робота проводиться вдень і вночі при свічках, тому що в печерах страшна темнота, і не одними лише чоловіками, а часто дітьми і жінками. Чоловіки копають, діти накладають у коробки, а жінки, стоячи зверху, тягнуть коробки з глиною наверх. Улітку ж копанням цієї глини не займаються, тому що тоді дуже неприємне повітря в ямах, та й, окрім того, улітку є робота і без глини, а ще при тому літом бувають часті обриви і обвали в печерах. Звичайно, і взимку не без обвалів, і зимою часто виносять із ям напівживих з перебитими від обривів землі частинами тіла, але що ж робити? – Злидні. Так і тут, хоч і важко, і небезпечно порпатися в землі, але потреба в насущному переборює будь-який страх і всяку небезпеку, особливо коли немає під руками інших засобів, які б могли задовольняти ці насущні потреби.

І самі копачі зізнаються, що тільки велика нужда змушує їх так ризикувати життям і йти добровільно, як вони висловлюються, “на каторгу”*, тоді як цей ризик, ця каторга не зовсім достатньо нагороджує працю, оскільки всього тут може заробити людина, працюючи тут день і ніч, від 8-ми до 12-ти карбованців сріблом, а коли яма не валиться довго і дорога тримається добре, то і до 15 карбованців сріблом у місяць.

У перших числах грудня місяця, коли вже бувають значні запаси глини, з’їжджаються в Лазьки гончарі з м. Котельви (Харківської губернії), сіл Більська, Глинського та інших, де займаються гончарством, і закупають глину або оптом, або від воза, але більшість від воза – плата останнім часом за віз – 40 копійок сріблом без доставки, а доставляють її потім інші, переважно лазьківці ж, які мають робочу худобу, отри-

*“Багато хто копання глини порівнює з добуванням у Сибіру металу. Від того копання глини і називають “каторгою, каторжною роботою”. Тому часто ви почуєте від жителів сусідніх з Лазьками сіл такі слова: “Треба віддати (тобто, винного у чомусь) у Лазьки на каторгу” або “в Лазьки, на Сибір його” і т.п. Мені самому, коли вперше їхав у Лазьки на прихід і в Батьках (найближчому до Лазьків селі) запитав чоловіка, який ішов назустріч, де дорога на Лазьки, довелося почути таку відповідь: “А чого Вам, Пане, треба у Лазьки? Хіба не бачили каторги?” (Полтавские епархиальные ведомости. Часть неофициальная. Год десятый. – Полтава, 1872. – С.14 – 15).

муючи від воза за доставку 50 копійок сріблом, у Котельву і Більськ, які знаходяться від Лазьків на 7-ми верстній віддалі”¹¹.

Гончарі в Лазьках для випалювання виробів використовували два типи горнів: чотирикутний, а також круглий. Горни першого виду використовували виключно для випалювання полив’яних мисок. А в круглих горнах випалювали різноманітний посуд, цеглу та кахлі¹².

Як зазначає Іван Зарецький, за рік у Лазьках випалювали горщиків – 8 горнів, мисок – 6 горнів, посуду – 4 горни¹³. Для випалювання своїх виробів місцеві гончарі користувалися власними горнами. Готову продукцію вони збували, в основному, самі. Так поступали 2 горщечники, 2 мисочники і 1 посудник. Один горщечник збував свої вироби скупнику. Інші робили це по різному. Майже всі лазьківські гончарі для транспортування гончарних виробів використовували власну тяглову худобу¹⁴.

Головними місцями збуту гончарних виробів для лазьківців на той час були: для горщечників – хутір Булачівка – 1, і м. Зіньків – 1; для мисочників м. Зіньків – 1; для посудників с. Більськ – 1, м. Зіньків – 1¹⁵.

Усі три горщечники займалися гончарними промислами від 21 року і більше. Цю справу вони продовжували спадково від батьків. Серед мисочників один працював від 2-х до 10 років, а двоє від 11 до 20 років. Усі троє почали займатися гончарною справою самі. Один посудник працював за гончарним кругом більше 21 року, сам і розпочавши гончарювати¹⁶.

На межі XIX – XX століть у Лазьках налічувалося 680 жителів (348 чоловіків і 332 жінки). Гончарством на той час займалося 8 господарів. Усі вони гончарювали протягом року. Окрім роботи за гончарним кругом, п’ять із них займалися землеробством. Більшість гончарів мали у володінні до 1 десятини землі. Таких налічувалося п’ять господарств. Один мав до трьох десятин, один до шести і один більше шести десятин. Вироби свої лазьківські гончарі на той час збували таким чином: один продавав скупникам, а інші сім – як скупникам, так і споживачам¹⁷.

За даними подвірсько-господарського перепису 1910 року, в с. Лазьках Більської волості нараховувалося 156 господарств. Із них 142 – козаки, 11 – селян різних найменувань, інших непривілейованих – 1, привілейованих – 2. У селі проживало 888 чоловік. Придатної землі в усіх господарствах було 744 десятини, у тому числі орної – 499 десятин, під посівами зайнято було 454 десятини. Основними неземлеробськими заняттями були такі промисли: кравцювання – 1 чол., 1 жінка; чоботарство – 4, ковальство – 10, ткацтво – 41 жінка, візництво – 1, поденщина – 15 чоловіків і 3 жінки, інтелігентні заняття – 3, інші – 78 чоловіків і 20 жінок¹⁸.

З плином часу багато імен лазьківських гончарів зникли безслідно. Лише про окремих із них ми маємо скупі відомості.

Так, ще 1894 року Іван Зарецький згадував одного лазьківського гончаря-мисочника. “Один з мисочників робить полив’яні і сині кахлі; це єдиний гончар на весь Зіньківський повіт, котрий уміє робити синій посуд окуром”¹⁹. Проте, відомий археолог і етнограф не зазначив прізвища та ім’я цього чудового майстра. І лише через 90 років, у 1984, завдяки польовим етнографічним експедиціям в с. Лазьки, Олесю Пошивайлу вдалося встановити ім’я цього гончаря. Це був Пилип Максимович Явдак. Ось що повідомив йому найстаріший на той час житель села Михайло Потапович Куц (1894 р.н.): “Гончарював Явдак Пилип Максимович. Робив миски, горшки. Помер у 1923 році. Гончарі й кахлі робили. Явдак робив кахлі, розмальовував. І його брат Панас був гончарем”²⁰. До речі, батько та дід М.П.Куца теж були гончарями, виготовляли посуд і цеглу²¹.

Збираючи інформацію про гончарів села Малі Будища для “Словника гончарів Глинського, Малих Будищ, Старих Млинів, Хижняківки”, мені вдалося познайомитися з кількома старенькими бабусями, котрі раніше проживали в селі Лазьки. У розмовах з ними влітку та взимку 1997 року я довідався про життя ще кількох лазьківських гончарів.

Зокрема, нові факти про життя Пилипа Явдака та його брата Панаса повідомила мені Коваленко Наталка Олеянівна, 1914 р.н., яка доводилася Пилипу Явдаку хрещеницею. В сім’ї Пилипа Явдака було четверо дітей: Андрій, 1906 р.н. (загинув на фронті під час Другої світової війни в 1944), Іван (виїхав у 1930-х роках), Павло (жив пізніше в сусідньому селі Батьки), Марія.

У брата Пилипа – Панаса Явдака – своїх дітей не було. А тому він узяв собі за дочку сироту з с. Батьки. Звали її Мариною. Вона в повоєнні роки виїхала в Крим зі своєю дочкою.

Куток села, де жили Пилип та Панас Явдаки звався Бурдівкою. Інші три кутки Лазьків називалися Жирівка, Мисківка і Харченківка.

Як стверджує Наталка Олеянівна, обидва Явдаки померли ще до голоду 1932 – 33 років, а дружина Панаса Явдака була живою ще в 1943 році. За її словами, більш заможніше жив Панас Явдак, він і більше гончарював. Коней у Явдаків не було. Вони мали волів. Кожен з них мав своє горно. Явдаки робили різноманітний гончарний посуд, як полив’яний, так і простий, у тому числі й миски. У 1920-х роках кахлів жоден з Явдаків уже не робив.

Олександра Іванівна також повідомила, що Панас Явдак був паламарем у Лазьківській церкві.

На Бурдівці жив також ще один гончар – Петро Федорович Ясько. Він мав своє глинище. Окрім нього, за словами Н.О.Коваленко, там брали глину і Явдаки. Приїздили купувати глину гончарі з

Опішного, Малих Будищ. Від баби Наталки я довідався, що в Лазьках проживає Олександра Іванівна Лох, 1906 р.н. Лазьківський гончар Петро Ясько доводився їй рідним дядьком. В один із погожих серпневих днів 1997 року я розмовляв з найстарішою на той час жителькою Лазьків. Вона підтвердила, що її дядько дійсно гончарював. Робив горщики, макітри, глечики, миски тощо. Вироби поливав свинцем. Випалювання робив у власному горні. Мав і кучу, якими возив вироби на продаж. Петро Ясько двічі одружувався. Від першої жінки в нього були діти: Йона, Семен, Андрій, а від другої: Параска, Іван, Петро, Мотря. Помер і похований Петро Ясько в Лазьках.

У Малих Будищах живе також колишня жителька Лазьків Марина Матвіївна Діденко, 1914 р.н. Вона розповіла, що на кутку Бурдівка жив гончар на прізвище Ємець. Як його звали, вона не пам'ятає. У нього було четверо дітей (трьох дівчат і один хлопець). Він робив різноманітні гончарні вироби, випалював їх у власному горні, а продавати возив своїм конем. Глину для роботи брав у Хижняківці, хоча в самих Лазьках було досить високоякісної гончарної глини. Цей, на перший погляд, малопомітний факт дозволяє висувати гіпотезу, що родом Ємець був із Хижняківки. Там привчився до гончарства, звик до місцевої глини. Коли став жити в Лазьках, за звичкою брав глину в Хижняківці. Підтвердженням цієї гіпотези може слугувати те, що в Хижняківці було багато гончарів на прізвище Ємець протягом багатьох поколінь. Лазьківський гончар Ємець мав у своєму користуванні дві десятини землі. Збудував собі нову хату. З початком колективізації, він відмовився вступати до колгоспу, а тому господарство його розтягли, хату продали на торгах, коней, зброю та корівку забрали до колгоспу. У період голодомору 1932 – 33 років Ємець помер, як і дві його дочки. Чоловік, який купив Ємцеву хату, за розповідями старожилів, одного разу викорчовував стару яблуню на подвір'ї і знайшов там закопаний горщик із золотом. Після цього він виїхав у Крим. Залишається лише гадати, чому Ємець не скористався своїм скарбом, щоб врятуватися від голодної смерті.

Були в Лазьках і свої горшковози. Одним із них, за свідченням Марини Матвіївни, був Северин Ясько. Він скуповував горщики у гончарів і возив продавати.

У Малих Будищах жила ще одна колишня лазьківка, Марфа Кирилівна Герасименко, 1916 р.н. Незадовго до її смерті мені вдалося поспілкуватися з нею і зафіксувати ще одну сторінку з історії лазьківського гончарства. Вона була гончарівною – дочкою гончаря. Її батько, Кирило Іванович Омельченко, був лазьківським гончарем. Він народився у 1875 році, у Лазьках. Гончарській справі навчався спочатку в Малих Будищах у Адама Герасименка (згадуваного Іваном Зарецьким у книзі "Гончарный промысел в Полтавской губернии"), а потім в Опішному, у Башлівки. Кирило Іванович був мисковим гончарем – виробляв миски. А для себе він робив і інший гончарний посуд. Миски були мальовані, а, отже, і полив'яні. Їх розписом займалися або його дружина Наталія Кузьмівна, або старша дочка Оксана. Випалювали миски у власному горні. До колективізації був свій кінь і куча, якими возили продавати миски на ярмарки. Приїздили в Лазьки скупники і з інших місць, навіть з Росії. Вони скуповували миски оптом. Під час голоду 1932 – 33 років, щоб вижити, возили обмінювати глиняний посуд по хуторах на картоплю, зерно, в кого що було. Возили тачкою, бо коня вже не було, для обміну робили не лише миски, а й горщики, макітри. З настанням 1930-х років гончарювати доводилося крадькома і потроху. Кирило Іванович робив уже самі горщики, які носили на базар у сусіднє село Батьки. А незабаром він і зовсім залишив улюблене ремесло. Помер К.І.Омельченко 08.12.1964. Похований у с. Лазьки.

Гончарював також і його менший брат – Никифор Іванович Омельченко. Він теж був мисковим гончарем. Роботі за гончарним кругом навчився у старшого брата. Мав власне горно і коня. Голодного 1933 року вся його сім'я, за винятком дочки і сина, вимерла. Похований у Лазьках.

Лазьківським гончарем був і хрещений батько Марфи Герасименко, – Йосип Костенко. Він був трохи молодшим від Кирила Омельченка. Мав власного коня. Як і багато інших, помер у період голодомору 1932 – 33 років. Йосип Костенко був також мисковим гончарем. Часто в нього виходили перекошені миски. Було як повезе, то в нього люди не хочуть брати.

Був у Лазьках ще один мисковий гончар. Звали його Оврамом. Гончарству він навчався у Малих Будищах, у Якова Галушки (так по-вуличному прозивали малобудищанського гончаря-мисковика Якова Володимировича Герасименка). Свого горна у Оврама не було. У 1920-х роках він пристав у приїми і став жити в селі Довжик Зіньківського повіту.

Усі названі гончарі жили на кутку, який звався Жирівка. Глину брали на Мисківці. Назва цього кутка походить від того, що, можливо, тут колись жили гончарі, які робили миски, а може, назва ця пішла від того, що тут брали глину гончарі-мисковики.

Праця і життя гончаря були нелегкими. Такими ж вони були і для членів його сім'ї. Адже гончареві допомагала вся його родина. Тому, пізнавши важкого гончарського хліба, мати казала Марфі Герасименко та її сестрам, щоб ті не виходили заміж за гончаря, "... бо багато роботи з ним".

За розповідями старожилів, до початку 1920-х років в Лазьках була своя цегельня. Розміщувалася вона на кутку Мисківка. З настанням "історичних" змін і неспокійних часів, викликаних ними, власник цегельні десь подівся. Цегельня стала належати колгоспові. Розташовувалася вона спочатку на старому

місці, а потім її перенесли на нове, “поближче до води”. Випалювали цеглу і робили цеглу-сирець. Цегельню закрили з приєднанням місцевого колгоспу до сусіднього, із с. Батьки.

З початком колективізації, гончарство у Лазьках почало занепадати, а згодом зникло зовсім. І нині не кожен житель села знає, що тут колись жили й творили майстри-гончарі. У цьому я пересвідчився, перебуваючи в Лазьках і збираючи матеріали про гончарство. Але пам’ять про далекі часи зберігають черепки, якими рясно всіяні лазьківські кручі, дороги і городи.

¹Полтавские епархиальные ведомости. Часть неофициальная. Год десятый. – Полтава, 1872. – С.7 – 8.

²Генеральное следствие о маестностях Гадяцкого полка 1729 – 1730 гг. – Полтава, 1893. – С.3.

³Там само. – С.7.

⁴Полтавские епархиальные ведомости. Часть неофициальная. Год десятый. – Полтава, 1872. – С.10 – 11.

⁵Там само. – С.10.

⁶Там само. – С.13.

⁷Зарецкий И.А. Гончарный промысел в Полтавской губернии. – Полтава, 1894. – С.96.

⁸Там само. – С.98.

⁹Там само. – Приложение №1. – С.II – XVI.

¹⁰Там само. – С.13.

¹¹Полтавские епархиальные ведомости. Часть неофициальная. Год десятый. – Полтава, 1872. – С.13 – 15.

¹²Зарецкий И.А. Гончарный промысел в Полтавской губернии. – Полтава, 1894. – С.19.

¹³Там само. – С.103.

¹⁴Там само. – Приложение №1. – С.V – XIX.

¹⁵Там само. – Приложение №3. – С.III.

¹⁶Там само. – Приложение №1. – С.VII – XIX.

¹⁷Кустари и ремесленники Полтавской губернии по сведениям, собранным в 1898 и 1900 годах. – Полтава: типолитография Л.Фришберга, 1901. – Приложение. – С.18 – 19.

¹⁸Список населенных мест Зеньковского уезда Полтавской губернии. Составлен по данным подворно-хозяйственной переписи 1910 года. – Полтава, 1913.

¹⁹Зарецкий И.А. Гончарный промысел в Полтавской губернии. – Полтава, 1894. – С.98.

²⁰Пошивайло Олесь. Розвідки з історії лівобережного гончарства. Унікальна пам’ятка кахлярського мистецтва Полтавщини // Українське Гончарство. – Київ – Опішне: Українське Народознавство, 1993. Книга 1. – С.405.

²¹Там само. – С.405.

Олег КОЗЕРОД
Київ

ДОПОМОГА ГОЛОДУЮЧОМУ ЄВРЕЙСЬКОМУ НАСЕЛЕННЮ УКРАЇНИ В ПЕРІОД НЕПУ (1921 – 1922 рр.)

Голод 1921 – 1922 рр. є однією з найбільших трагедій України в ХХ столітті. Головною причиною її була не посуха 1921 р., як зазначали офіційні джерела, а соціально-економічні перетворення партії більшовиків і насильницькі заходи, за допомогою яких вони здійснювалися. Разом із українськими селянами, на яких ліг увесь тягар продовольчої розкладки і які найбільш постраждали від голоду, голодували і представники інших національностей, які населяли Україну. Так, голод початку 20-х рр. ХХ ст. став одним з головних випробувань, які випали на долю єврейської громади країни.

В цілому, проблема допомоги єврейському населенню України під час голоду 1921 – 1922 рр. є важливою науково-дослідницькою проблемою, яка внаслідок низки факторів практично не висвітлювалася в роботах представників радянської історіографії.

Проблеми історії боротьби з голодом на початку 1920 рр. розглядалися в роботах А.Я.Альтермана “Хлібні ресурси України”, виданій у Харкові у 1923 році, статті Когана В.М. та Фавра Б.В. “Нарис обстеження голодаючих губерній”, яка вийшла в Харкові у 1922 році в збірці “Про голод”¹.

Протягом 1920 – 1930 рр. з’явилося кілька збірок документів і матеріалів, серед яких найбільш змістовними були – “Звіт Центральної комісії з боротьби із наслідками голода при ВУЦВК” і “Огляд становища єврейських поселень”². В цих документах зазначалося, що вирішення основних завдань у справі боротьби з голодом неможливе без покращення загальних економічних показників. Тому боротьба з голодом була можлива лише в комплексі з допомогою, яка надходила із-за кордону. Так, велика кількість документів перш за все стосувалися всебічної допомоги євреям з боку Всесвітнього розподільчого комітету “Джойнт”, була введена до наукового обігу у збірці документів “Голод 1921 – 1923 рр. в Україні”, виданій